

וכיחש בעמיתו

מים ראשונים: ספר ויקרא פותח בדיני הקרבנות השונים: עולה לסוגיה, שלמים, חטאת, אשם ועוד, שעניינם העיקרי הוא 'בין אדם למקום'. גם קרבן שלמים, בו ניתן לשתף את הזולת, בא בעקבות הודיה או שמחה של בעל הקרבן לקב"ה, בהן הוא מבקש לשתף את 'חבירו'. ראה דברינו [שלמים הם שלום](#) בפרשת צו הסמוכה. אך בפרק ה מתחיל נושא חדש שבו גם בדינים שהם 'בין אדם לחבירו' יש צורך בהבאת קרבן על מנת להשלים את התיקון והכפרה. וכבר הקדשנו דף לנושא [והוא](#) [עז](#) – על החובה להעיד לחבירו ולא לכבוש עדות. והפעם נרצה להמשיך בנושאים נוספים שם.

וידבר ה' אלימשה לאמר: נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו: ארמץ אבדה וכחש בה ונשבע על שקר על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק או את הפקדון אשר הפקד אתו או את האבדה אשר מצא: או מכל אשר ישיבע עליו לשקר ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו: ואת אשמו יביא לה' איל תמים מרעהצאן בערפך לאשם אלהההן: וכפר עליו הנהן לפני ה' ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה: (ויקרא ה כ-כו).¹

משנה מסכת בבא קמא פרק ט משנה ה, ז

הגזל את חבירו שווה פרוטה ונשבע לו, יוליכנו אחריו אפילו למדי ... וכן בפקדון, שנאמר: "וכיחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או מצא אבידה וכחש בה ונשבע על שקר" (ויקרא ה כא-כב), הרי זה משלם קרן וחומש ואשם. היכן פקדוני? אמר לו: אבד. משביעך אני ואמר אמן, והעדים מעידים אותו שאכלו - משלם קרן. הודה מעצמו משלם קרן וחומש ואשם.²

רמב"ם הלכות שבועות פרק א הלכות ח-ט

שבועת הפקדון כיצד? כל מי שיש ממון חבירו בידו, בין פיקדון בין מלוה, או שגזלו או עשקו או מצא לו אבדה ולא החזירה וכיוצא בזה, ותבע ממנו ממון שיש לו בידו וכפר בו, הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תכחשו" זו אזהרה לכפירת ממון.³ ואין לוקין על לאו זה. ואם נשבע לו על שקר על ממון שכפר בו, הרי זה עובר בלאו אחר. ועל זה נאמר: "לא תשקרו איש בעמיתו" - זו אזהרה לנשבע על כפירת ממון. ושבועה זו היא הנקראת שבועת הפיקדון.

ומה הוא חייב על שבועת הפקדון ששיקר בה? משלם את הקרן שכפר בו עם תוספת חומש, ומקריב אשם ודאי, בין שהיה מזיד בין שהיה שוגג, שנאמר: "וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל וגו' והיה כי יחטא ואשם". ולא נאמר בו "ונעלם ממנו" - לחייב מזיד כשוגג.⁴

¹ "עושה" הוא כפשוטו שכר פועל או שכר שבעל הבית מתכחש לו. ראה דברינו [לא תעשוק](#) בפרשת קדושים. תשומת יד היא מילה יחידאית במקרא שפירושה דבר שהושם ביד, נתינת ממון למישהו כהלואה או שותפות עסקית. ראה פירוש רש"י על הפסוק: "ששם בידו ממון להתעסק או במלוה". ופירוש אבן עזרא: "בתשומת יד - שותפות, ששם ידו עמו". כך גם מבאר הרמב"ם שנראה להלן. ובגמרא בבא מציעא מח ע"א: "תשומת יד - אמר רב חסדא: כגון שיחד לו כלי להלוותו". ראה גם דעת מקרא על הפסוק. וכשאנו מכים על חטא שחטאנו לפניך בתשומת יד, אולי הכוונה לכל סוגי ההכחות וההתכחשויות למיניהן.

² מקור זה הוא האזכור העיקרי במשנה של הדין בו אנו עוסקים והוא מדגיש שהפסוק בתורה לעיל: "והיה כי יחטא ואשם", משמעו שהמכחש יכיר באשמתו ויודה, ולא שבאו עדים שהעידו כנגדו. שים לב שהמשנה מדגישה את השבועה שנלווית להכחשה, מה שמכונה בחז"ל 'שבועת הפיקדון', תוך ציטוט הפסוק: "ונשבע על שקר", מה שמביא להבנת המקרא שהקרבן שהוא מביא, מה שמכונה בפי חז"ל, 'אשם גזילות', הוא בעיקרו על השבועה. אזכור השבועה במשנה והדרישה לטרוח ולהחזיר את הגזילה / אבידה פקדון / ממון במקרה של הכחשה, עד למדי (עד ארץ מדי, עד קצה העולם), מביא לדיון בגמרא, בבא קמא קג ע"ב, אם משנה זו היא כשיטת ר' עקיבא או ר' טרפון: "נשבע לו - אין, לא נשבע לו - לא, מני? לא רבי טרפון ולא רבי עקיבא! דתניא: גזל אחד מחמשה ואינו יודע איזה מהן, וכל אחד אומר אותי גזל - מניח גזילה ביניהם ומסתלק, דברי רבי טרפון; ר"ע אומר: לא זו דרך מוציאתו מידי עבירה, עד שישלם גזילה לכל אחד ואחד". אם המשנה היא כשיטת ר' טרפון, טוענת הגמרא, איך הוא יכול לומר: "מניח גזילה ביניהם ומסתלק!", כאשר בהתחלה נשבע שאין בידו כלום. ואם כרבי עקיבא, הרי גם אם לא נשבע, הוא מחויב להחזיר לכל אחד ואחד, בכל מקום שהוא מצוי - "עד שישלם גזילה לכל אחד ואחד!".

³ ראה במדרש ספרא קדושים פרשה ב ש"ל לא תכחשו" בפרשת קדושים הוא האזהרה ר"כחש בה" בה בפרשתנו הוא העונש. זה קרבן אשם, אשם ודאי, שמביאים גם על מעשה במזיד (אשם או חטאת מביאים ככלל על מעשה בשגגה). ראה השלמת דברי רמב"ם אלה בהלכות גזלה ואבדה פרק ז הלכות א ו-ב: "כל מי שנחתיב ממון לחבירו הישראלי וכפר בו ונשבע על שקר הרי זה חייב להחזיר לו הקרן שכפר בו והוספת חומש וחייב בקרבן והוא הנקרא אשם גזלות. אחד הגזל או העושה או הגונב או שהלוהו או שהפקיד אצלו או מצא אבדה וכחש בה, או שהיתה ביניהן שותפות ונשאר לו אצלו ממון, או שעשה לו מלאכה ולא נתן לו שכרו. כללו של דבר, כל שאילו הודה חייב לשלם בדין וכפר ונשבע, משלם קרן וחומש, שנאמר: וכחש בעמיתו בפקדון וכו'".

משך חכמה ויקרא פרק ה פסוק כב

ויתכן עוד, דהנה חיוב שבועת הפיקדון על זדון שבועה, אף דבזדון שבועה כתוב "לא ינקה ה'" (שמות כ ז) - ואיך מביא קרבן לכפר על חטאתו?! אך החמס והעושק הוא מכריחו להישבע לשקר שהוא תובעו, ואיהו לאמת דבריו ולהיפטר מבעל דינו נשבע לשקר. ואינו מכוון לחלל שמו יתברך, והוא כאנוס מפני זדון לבו. ובוחר לבות יודע שהאדם טבעו בכך ועשוי להישבע "על אחת מכל אלה" ודו"ק.⁵

כלי יקר ויקרא פרשת ויקרא פרק ה פסוק כא

"נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' ". כאן הקדים חטא למעילה, ובגזל הקדש (בפסוק טו) הקדים מעילה לחטא.⁶ לפי שפרשה זו מדברת בכופר ממון חבריו ואחר כך נשבע לשקר. והרי חטא לחבירו חטא אחד, ולשמים חטא כפול. כי מצד הגזילה עבר על מצות ה' ואחר כך נשבע לשקר. וזה שאמר: "נפש כי תחטא", היינו בעמיתו. "ומעלה מעל בה' " - שתי מעילות כאמור.⁷

אבן עזרא ויקרא פרשת ויקרא פרק ה פסוק כא

ומעלה מעל בה' - שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם. או בתשומת יד שותפות, ששם ידו עמו. בגזל בחזקה, כמו ויגזול את החנית (דה"א יא, כג). עשק בסתר. ועמיתו - רעהו, ויתכן שהוא בעומתו.⁸

תוספתא מסכת שבועות (צוקרמאנדל) פרק ג הלכה ו

חנניא בן כינאי אומר: "וכיחש בעמיתו", אין אדם כיחש בעמיתו עד שכופר בעיקר. פעם אחת שבת ר' ראובן בטבריא ומצאו פולוסיפות אחד, אמר לו: איזה הוא שנאוי בעולם? אמר לו: זה הכופר במי שבראו. אמר לו: היאך? אמר לו: כבד את אביך ואת אמך, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה ברעך עד שקר, ולא תחמוד - הא אין אדם כופר בדבר, עד שכופר בעיקר. ואין אדם הולך לדבר עבירה, אלא אם כן כפר במי שציוה עליה.⁹

רש"י בעקבות הספרא, ויקרא פרק ה פסוק כא

"נפש כי תחטא" - אמר ר' עקיבא: מה תלמוד לומר: "ומעלה מעל בה' "? לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן, אינו עושה אלא בעדים ובשטר. לפיכך, בזמן שהוא מכחש, מכחש בעדים ובשטר.¹⁰ אבל המפקיד אצל חבריו אינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם, לפיכך כשהוא מכחש, מכחש בשלישי שביניהם.¹¹

⁵ פירוש משך חכמה (ר' מאיר שמחה מדוונינסק, מחבר 'אור שמח' על הרמב"ם) מתעכב על הדין המיוחד שראינו ברמב"ם: "לחייב מזיד כשוגג", הגם שעל שבועה בזדון אין כפרה בקרבן וכתוב בה: "לא ינקה" (תמורה ג ע"א). תשובתו היא שבבועה זו היא מעין אונס: "ואינו מכוון לחלל שמו יתברך, והוא כאנוס מפני זדון לבו". זהו טבע האדם שהוא נגרר ועבירה גוררת עבירה. אמנם, בהמשך דבריו הוא מדגיש שהדין של התורה, תשלום הקרן והחמישית וקרבן האשם, חל רק אם נשבע, כך כתוב מפורש בפסוק. אבל מה שחשוב לנו הוא שההכחשה הראשונה היא עיקר העבירה. "וכיחש בעמיתו", זה תורף כל העניין. השבועה היא הסתבכות.

⁶ כוונתו לפסוק קודם בפרק ה ספר ויקרא בו אנו עומדים: "נפש כִּי־תִמְעַל מֵעַל וְחִטָּאָה בְּשִׁגְגָה מִקְדָּשֵׁי ה' וְהִבִּיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַה' אֵיל תַּמִּים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכָּךְ כֶּסֶף־שֶׁקֶלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאֲשָׁם". וכאן מדובר בבירור במעילה בקודש כנזכר במקומות רבים: גמרא תמורה לב ע"ב, מעילה יט ע"א, טו ע"א ועוד.

⁷ כלי יקר מדגיש את ההבחנה בין לשון "חטא" שהוא בין אדם לחברו, ובין "מעל" שהוא בקודש, בין אדם למקום. אבל גם בקודש, כלפי שמיא, יש כאן "מעילה" כפולה: על עצם הגזל או ההכחשה וגם על השבועה (מעילה משולשת?). בשניהם יש חטא כלפי המקום. מצוות בין אדם לחבירו תמיד מכילים גם מצוות בין אדם למקום. המקור לכך הוא התוספתא כפי שנראה להלן. אך אם יורשה לנו להעיר, כשם שאדם שגזול עובר בנוסף גם עבירה של בין אדם למקום, כך אי אפשר להוציא מידי פשוטו שכאשר הוא נשבע לשקר ומכחיש במוצא שפתיים את מעשיו, יש כאן גם עבירה של בין אדם לחברו. השקר הוא קודם כל שקר לחברו. את הקב"ה אי אפשר לרמות, את חברך - כן. השקר של השבועה, נגרר מההכחשה הראשונה, כפי שראינו לעיל.

⁸ לאבן עזרא, כפשטן מקרא פשחות 'מחויב' לחז"ל, אין שום בעיה לשונית להכיל את השורש מע"ל על מעשים ש'בין אדם לחברו', על מי "ששם ידו עמו". על מי שנהפך מעמית ל-לעומת. ומכאן שהשימוש בלשון מעילה בימינו במשמעות כללית, של מעילה באמון, יש לו על מה שישמוך. והדברים קשורים גם לחלוקה, שכבר הצענו בעבר, של המצוות לשלוש קבוצות: בין אדם לחבירו, בין אדם לציבור ובין אדם למקום. ראה דברינו [בין אדם לחבירו ובין אדם למקום](#) ביום הכיפורים. מעילה באמון הציבור.

⁹ התוספתא דנה במהות עשרת הדברות כמשלבות ציוויים בין אדם למקום ובין אדם לחברו, וכבר נדרשנו לה בדברינו [עשרת הדברות - חמישה כנגד חמישה](#) בפרשת יתרו. בוויכוח עם הפילוסוף, מציג ר' חנניא בן כינאי את התפיסה הדתית-מוסרית של התורה שמהותה הוא הקשר ההדוק בין ציוויי אדם לחברו וציוויי אדם למקום. הדברות האחרונות, שהם בין אדם לחברו, שורשן בדבר הראשון "אנכי ה' אלהיך". מי שמכחש בעמיתו, מכחיש פיקדון שקיבל, הלוואה, אבידה, גזילה וכו', כופר בעיקר - במי שציווה על הציוויים כולם. הוא בפיקדון הערכי שהופקד בידו כשבא לעולם (ראה במדבר רבה ט ב על פקדון הגוף, כנגד פקדון ממון). מה שחשוב לנו, הוא הציטוט בתוספתא מהפסוקים שלנו "וכיחש בעמיתו" - שם הכל מתחיל. נכון שאח"כ האדם נגרר לשבועת שקר, שהיא לכאורה המעילה שבינה הוא מביא את קרבן האשם, שגם היא נזכרת בעשרת הדברות (ראה דברינו [לא תשא](#) בפרשת יתרו), אבל "וכיחש בעמיתו", באדם אחר שהוא צלם אלהים, הוא שורש העניין, הוא שגורר בעקבותיו את השבועה, כפי שראינו לעיל.

¹⁰ וניתן להכחיש את הכחשתו ע"י הבאת העדים ו/או השטר. ויכול המכחיש לומר לבעל דינו: הבא לי עדיך, הראה לי את השטר.
¹¹ רש"י זה הוא ציטוט מדויק של מדרש ספרא ויקרא - דבורא דחובה פרשה יב, ראה שם. מיהו "השלישי" כאן? מיהו השליש שנוכח בעסקה שבחשאי בין המלווה ללוה, בין המפקיד לשומר? הקב"ה! (כמעט כמו המדרש: "שלושה שותפים בו באדם..."). שים לב איך

בעל הטורים ויקרא פרשת ויקרא פרק ה פסוק כא

בה' וכחש בעמיתו.¹² הואיל וכחש בין בה' ובין בעמיתו, לומר שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הקדוש ברוך הוא וחבירו (תו"כ).¹³

אלשיך על ויקרא פרשת ויקרא פרק ה פסוק כא

אל ימעט בעיניך החוטא לחבירו. כי דע, מאשר יחטא לחברו יבוא למעול מעל בה' ... כי "וכחש בעמיתו בפקדון וכו' -" הרי חוטא לחבירו. מזה יבוא "למעול מעל בה' " ... שהוא כי ישבע על שקר, שהוא שבועת הפקדון, והיא מעל בה', נוסף על חטא עכבו ממון חבירו אצלו.¹⁴

לכן כאשר ישוב בתשובה ... לעומת הדרגת חטאו, תהיה הדרגת תשובתו. כי תחילה יתקן מה שהיה עושק את עמיתו, ושלם את הקרן וחמשיטו. ואחר כך "ואת אשמו יביא לה' " ... שלא ימעט לאיש תיקון מה שבינו לחבירו, כי השב ממה שבינו לחבירו, ישוב גם במה שבינו למקום. ולא עוד אלא שחפץ הוא יתברך שבשל חבירו יתחיל האיש לתקן ואחר כך: "ואת אשמו יביא לה' ".¹⁵

ספרי במדבר פרשת נשא פיסקא ב

"וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם למעול מעל בה' " (במדבר ה ו) - למה נאמרה פרשה זאת? לפי שהוא אומר: "נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' ... או מצא אבידה וכיחש בה ונשבע על שקר" (ויקרא ה כא), אבל בגזל הגר לא שמענו בכל התורה! תלמוד לומר: "דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם למעול מעל בה' " - בא הכתוב ולימד על גזל הגר ונשבע לו ומת שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח.¹⁶

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: להרחבת הנושא, ראה הספר של יהודה נחשוני, הגות בפרשיות התורה, הוצאת ספרייתי 1981 תל אביב, פרשת ויקרא, עמ' 407. משם דלינו כמה וכמה פנינים.

מדרש זה מפריד, במישרין או בעקיפין, בין מכחיש גזילה ואבידה מצד אחד, ובין מכחיש מלווה ופיקדון מצד שני. בא אדם ללוות כסף בחשאי ובצנעה מחבירו ושכנע אותו שלא לעשות לזה פומבי – בלי עדים, שטר בית דין וכו'. או ההפך, בא מפקיד הפקיד בנאמנות חפץ יקר אצל חבירו הטוב. ובחר לעשות זאת בחשאי ובצנעה. וכעת, בא הלווה, או השומר שנתנו בו אמון ומכחיש את כל הסיפור: אתה נתת לי הלוואה? אתה הפקדת אצלי חפץ? מי שומע? מי נוכח? השלישי – השליש. לפיכך, כל הכחשה היא "מעל בה' ". שבועת השקר המתלווה להכחשה 'הוספת עצים למדורה', היא חטא או מעל נוסף. אבל המעל הראשון איננו הגזילה כפי שאומר כלי יקר לעיל, אלא הבגידה באמון.

¹² יש פה ציטוט חלקי של הפסוק שהוא: " ... ומעלה מעל בה' וכיחש בעמיתו". אפשר שהוא קיצור מעשה ידי העורכים והמלהב"דים ואפשר שהוא מכוון: "בה' וכיחש בעמיתו"! כפי שניתן להבין מהמשך הדרשה מהמילים: "בין בה' ובין בעמיתו".

¹³ פירוש זה של בעל הטורים (ר' יעקב בן הרא"ש, מחבר ארבעה טורים, הבסיס לשולחן הערוך, מאה 13), חוזר על מה שראינו ברש"י לעיל, שהוא מדרש ספרא, הוא תורת כהנים שמצויין בסוף הפירוש בסוגריים (תו"כ), אך במילים שמוסיפות נופך. הכחש הוא כלפי שמיא, בדברים שהמכחש יודע שרק הוא, חברו המוכחש והקב"ה יודעים. תוספת השבועה, בשם ה', היא מעל חמור נוסף, שהרי הנשבע יודע שהקב"ה יודע את האמת. ודבר זה מצאנו במקרא. ראה דברי זקני יפתח ליפתח, שופטים יא י: "וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יַפְתָּח ה' יְהִי שְׁמֵעַ בְּיַנְוֵיתִינוּ אִם־לֹא כְדָבָרְךָ פֶּן נַעֲשֶׂה". וכן דברי שבטי עבר הירדן המזרחי לראשי העדה, יהושע כב כב: "אֵל אֱלֹהִים ה' אֵל אֱלֹהִים ה' הוּא יִדְעַ וְיִשְׁרָאֵל הוּא יִדְעַ אִם־בְּמַרְדָּךְ וְאִם־בְּמַעַל בְּה' אֱלֹהֵינוּ הַיּוֹם הַזֶּה". ואולי קדם לכולם דווקא לבן הארמי בדבריו ליעקב (בשם הו"ה), בראשית לא מט: "וְהַמְצִיפָה אֶשֶׁר אָמַר יִצְחָק ה' בְּיָנִי וּבִינְךָ כִּי נִסְתַּר אִישׁ מֵרַעְיוֹ".

¹⁴ החטא בין אדם לחברו, הוא שמביא לחטא בין אדם למקום. מההכחשה לעמיתך באה השבועה לשקר וחילול השם. יש כאן דיאלוג סמוי עם התוספתא לעיל. זו מציגה את התפיסה הדתית-מוסרית של התורה שהדברות הראשונות, בראשן: אנכי ולא יהיה לך, הם הבסיס לציווי הדברות האחרונות, שבין אדם לחברו. אבל אלשיך מציג את ההיבט האנושי-מעשי ההפוך, עבירה על הדברות האחרונות היא שמביאה לעבירה על הדברות הראשונות ובכללן: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא".

¹⁵ בהמשך דבריו מטה אלשיך את הכף לכף השנייה ומנסה לאזן את התמונה: "ואחרי הודיע אלהים לנו את זאת, אל תאמר בלבבך, בראותך את אשר החמרת במה שבין אדם לחבירו, ואומר אליך שממנו תתחיל לתקן, כי ... מהנוגע אל חבירך תעשה עיקר. כי דע לך כי לא נגמר תיקון אשר היית חוטא לחבירך, עד אשר תקנת מה שנוגע לה'. כי הנה וכפר עליו הכהן לפני ה', שהוא כקרבן שמביא על השבועה, ובוה ונסלח על אחת מכל אשר יעשה לאשמה, שהוא על חטא שחטא לחבירו ... כי גם הקרבן גומר כפרת הראשון, כיון שעל יד האחד נמשכה אשמת השנית, וזהו לאשמה בה' ... כי הלא גם האשם הבאה על השבועה הוא מצטרף גם למה שהיחלת וחטאת בחבירך. וזהו וכפר כו' ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בשנית, היא השבועה".

¹⁶ ראה פירוש רש"ם שם: "חטאות [ה]אדם - הכתובים בפרשת אשם גזילות בסוף פרשת ויקרא וכחש בעמיתו בפקדון וגו'. ובשביל גזל הגר שאין לו גואל ומת הגר נשנית כאן". ופירוש רש"י: "למעל מעל בה' - הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר, היא האמורה בפרשת ויקרא ... ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה: האחד, שכתב והתודו, לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר. והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים". כמה הלכות "תלויים בשערה" ולא נלמדים אלא מחסרות ויתרות ומעוקצי אותיות, וכאן, כל הפרשה שלנו חוזרת ונשנית בספר במדבר. בשביל מה? בשביל להכליל את הגר בדינים אלה.